

**Wat is
ruimte
ons
waard?**

Colofon

PCL advies over toekomstwaarde en bouwcultuur voor ruimtelijke kwaliteit

Toelichting voorblad: PCL heeft deze poster met de vraag 'Wat is ruimte ons waard?' ontwikkeld om in de werkkamer op te hangen, als reminder aan het belang van ruimtelijke kwaliteit bij het werken aan ruimtelijke ontwikkelingen.

Datum: 6 juli 2023

Provinciale Commissie Leefomgeving

• Thessa Fonds, lid• Els van Grol, lid• Marleen van den Ham, lid• Hugo Hegeman, lid• Ronald Löhr, lid• Piet Renooy, lid	• Gert-Jan Hospers, lid• Myriam van Rooij, lid• Dorien de Wit, voorzitter• Alysa Eijkelenboom (jonge onderzoeker)• Vivian van den Bosch, secretaris en procescoördinator

PCL advies over toekomstwaarde en bouwcultuur voor ruimtelijke kwaliteit

Samenvatting

Iedereen heeft gevoel bij ruimtelijke kwaliteit. Provinciale Statenleden wisten tijdens de markt die deel uitmaakte van hun inwerkprogramma feilloos te benoemen welke plekken in de provincie in hun ogen kwaliteit hebben, en waarom. Het gesprek voeren over ruimtelijke kwaliteit is een goede manier om je bewust te worden van de waarde en kwetsbaarheid van kwaliteiten in de leefomgeving. Het is bovendien een zeer inspirerende manier om te sturen op het geheel: op belangrijke waarden in plaats van op sectorale deelbelangen, op de waarde van gebruik, beleving én toekomst.

Door de toenemende druk op de ruimte en toenemend capaciteitsgebrek bij gemeenten is steeds minder aandacht voor ruimtelijke kwaliteit in gebiedsprocessen. Tegelijkertijd krijgt de provincie een grotere rol in de ruimtelijke ordening en een steviger verantwoordelijkheid in het versterken van de Utrechtse kwaliteiten zoals die in de Omgevingsvisie staan. Dit advies biedt handreikingen om hierop toe te zien en invulling aan te kunnen geven.

De PCL reikt in haar advies een aantal manieren aan die behulpzaam zijn bij het gesprek over ruimtelijke kwaliteit en vooral toekomstwaarde.

1. De donutbenadering van Kate Raworth, over de grenzen van de planeet en de vereisten vanuit sociale behoeften;
2. De natuur benaderen als rechtspersoon;
3. Het benutten van de toekomststoel die onlangs door PS in de Statenzaal is geïnstalleerd.

In dit advies over ruimtelijke kwaliteit adviseert de Provinciale Commissie voor de Leefomgeving PS en GS te bevorderen dat de provincie Utrecht een echte 'bouwcultuur' ontwikkelt, gericht op een sterke ruimtelijke kwaliteit. Daarmee bedoelen we een manier van werken waarin bij elk project en in elk gebied een constructieve dialoog plaatsvindt over ruimtelijke kwaliteit als altijd aanwezige dubbele doelstelling: integraal, vanuit de waarden van het gebied en een visie op de gewenste toekomst. De dialoog over kwaliteit wordt vroegtijdig gevoerd met belanghebbenden in het gebied en bij het project.

PCL adviseert ook om een Prijs voor Utrechtse Ruimtelijke Kwaliteit in het leven te roepen. Een dergelijke prijs, zo leert onder meer de ervaring in de provincie Gelderland, inspireert en nodigt de betrokken partijen uit om de gewenste bouwcultuur te ontwikkelen en te laten zien hoe investeren in kwaliteiten waarde toevoegt aan de ruimte.

PROVINCIALE COMMISSIE LEEFOMGEVING UTRECHT

ONAFHANKELIJKE ADVIESCOMMISSIE VOOR GS EN PS

Inleiding

Ruimtelijke kwaliteit: iedereen heeft er gevoel bij en vindt er wat van. Zo merkten we ook bij de PCL-kraam tijdens het inwerkprogramma van nieuwe Provinciale Statenleden in april 2023. Statenleden noemden aspecten als rust, ruimte, groen, zichtlijnen, sociaal en gezellig, open landschap en mooie architectuur. Juist die subjectiviteit maakt het onderwerp zo geschikt om het goede gesprek te voeren over de toekomst van de ruimte in onze provincie. Integraal, niet vanuit de belangen van enkele sectoren of thema's, maar vanuit de waarde voor huidige en toekomstige gebruikers van het gebied.

Grote veranderingen en opgaven zijn van alle tijden. We hebben een cultuurlandschap dat gevormd is door de eeuwen heen. Dit ruimtelijke creatieproces heeft naast negatieve ook positieve veranderingen opgeleverd en nieuwe kwaliteiten en kansen toegevoegd.

We staan in Nederland - als overheden, bedrijven, organisaties en burgers - opnieuw voor grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven, rond klimaatverandering, stikstof, energie, woningbouw, migratie, landbouw, versterken van biodiversiteit, bodemdaling veenweidegebieden en mobiliteit. Het aanpakken van deze opgaven heeft invloed op onze leefomgeving. Onze leefomgeving gaat erdoor veranderen. De enorme ruimtelijke transformaties die op ons afkomen, zijn een kans om een impuls te geven aan ruimtelijke kwaliteit.

Afbeelding 1: Locaties aangemerkt als gebieden met hoge ruimtelijke kwaliteit, tijdens de informatiemarkt voor Statenleden op 19 april 2023

In zijn Kamerbrief van 24 april 2023 'Voortgang regie op de ruimte en programma Mooi Nederland' geeft Minister Hugo De Jonge aan hoe op dit moment gewerkt wordt aan het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving (zie [de kamerbrief](#)). Er wordt gewerkt aan een nieuwe Nota Ruimte. Daartoe is met het NOVEX (Provinciaal Startpakket Fysieke Leefomgeving) aan de provincies gevraagd om in 2023 inzicht te geven in wat ruimtelijk mogelijk en realiseerbaar is. Om bestaande kwaliteiten te beschermen en te versterken en te werken aan slimme combinaties voor ruimtegebruik is het kabinet het programma Mooi Nederland gestart.

In het borgen en versterken van ruimtelijke kwaliteit zien we een steeds grotere rol voor provincies als ruimtelijke ontwikkelaar weggelegd. Eerder al bracht de PCL een [advies](#) uit met vijf hartenkreten voor het borgen voor omgevingskwaliteit (zie bijlage 1). Met dit nieuwe advies sluiten we aan bij het verzoek van PS - middels een breed gesteunde en aanvaarde [motie 101a Borging kwaliteit](#) (november 2022) - om zo snel als mogelijk, uiterlijk bij de Kadernota 2024, te komen met een voorstel voor de bevordering van kwaliteit in toekomstige gebiedsprocessen. Met ons advies geven we duiding aan het begrip 'kwaliteit' en geven we een handreiking om hier invulling aan te geven.

Ruimtelijke kwaliteit en omgevingskwaliteit - omschrijvingen

Het begrip 'ruimtelijke kwaliteit' komt al voor in de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (1988). Het wordt sindsdien in tal van beleidsstukken in navolging van de Romeinse architect Vitruvius (± 85 – 20 voor Christus) omschreven als een combinatie van gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Volgens het programma Mooi Nederland (2023) is er sprake van ruimtelijke kwaliteit als dit drietal factoren in balans is bij concrete realisatie van projecten:

- Belevingswaarde; de omgeving moet divers en mooi zijn met herkenbare identiteit en aangenaam om te ervaren;
- Gebruikswaarde; de omgeving moet zijn ingericht op de vele maatschappelijke gebruiksfuncties;
- Toekomstwaarde; de ruimte wordt duurzaam, aanpasbaar en beheersbaar ingericht zodat deze kan worden doorgegeven aan toekomstige generaties.

Met het ingaan van de Omgevingswet in 2024 wordt 'ruimtelijke kwaliteit' vervangen door 'omgevingskwaliteit'. Een goede omgevingskwaliteit wordt gezien als een publiek belang. Het gaat daarbij niet om de maximale kwaliteit voor één gebruiker of initiatiefnemer, maar om een goede kwaliteit van de leefomgeving voor de gemeenschap. Iedereen die ingrepen pleegt in de fysieke leefomgeving is verplicht bij te dragen aan dit doel.

In de Utrechtse Omgevingsvisie wordt het begrip omgevingskwaliteit gebruikt als bundeling van kwaliteiten die in samenhang beschouwd worden:

- ruimtelijke kwaliteit: gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde;
- milieu-, gezondheids- en veiligheidskwaliteit;
- maatschappelijke waarden, zoals sociale samenhang en economische vitaliteit.

Omgevingskwaliteit is dus breder dan ruimtelijke kwaliteit. Het impliceert een integrale benadering van ecologische, culturele, economische en sociale belangen. Zie een uitwerking hiervan bijvoorbeeld in de Catalogus voor leefomgevingskwaliteit (Vereniging Deltametropool en PBL, 2023).

'Omgevingskwaliteit is geen vaststaande grootheid maar vraagt om een dialoog over wát kwaliteit is op een bepaalde plek, nu en in de toekomst.' (Vereniging Deltametropool, FRK, CRa, 2023).

In Europees verband is op 22 januari 2018 door alle Europese ministers van Cultuur de Verklaring van Davos¹ ondertekend met daarin als belangrijkste oproep om te zorgen voor een hoogstaande **Baukultur** (in dit document vertaald als **bouwcultuur**) ter bevordering van een goede omgevingskwaliteit. De Verklaring stelt dat iedereen het recht heeft de culturele omgeving te beleven, te delen en ertoe te behoren. De manier waarop we samenleven en ons ontwikkelen als samenleving, is een uiting van onze cultuur. Een ruimtelijke ingreep is volgens de verklaring van Davos dus ook een uiting van onze cultuur en daarmee een culturele daad (FRK, VNG, RCE, 2020). De verklaring wordt in Nederland onderschreven en nader uitgewerkt door de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit.²

De verschillende omschrijvingen van ruimtelijke kwaliteit en omgevingskwaliteit duiden op twee terugkerende vragen. De eerste vraag gaat over de inhoudelijke omschrijving van wat ruimtelijke kwaliteit precies is. Wat de PCL betreft is het begrip ruimtelijke kwaliteit, zoals ook weer in Mooi Nederland wordt gebruikt, helder en bruikbaar. Tussen de drie waarden – gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde, verdient vooral de toekomstwaarde extra aandacht. De tweede vraag gaat over hoe te organiseren dat ruimtelijke kwaliteit tijdig en met de juiste expertise op de agenda staat. In de volgende paragraaf gaan we in op de toekomstwaarde en in paragraaf drie gaan we in op de hoe-vraag.

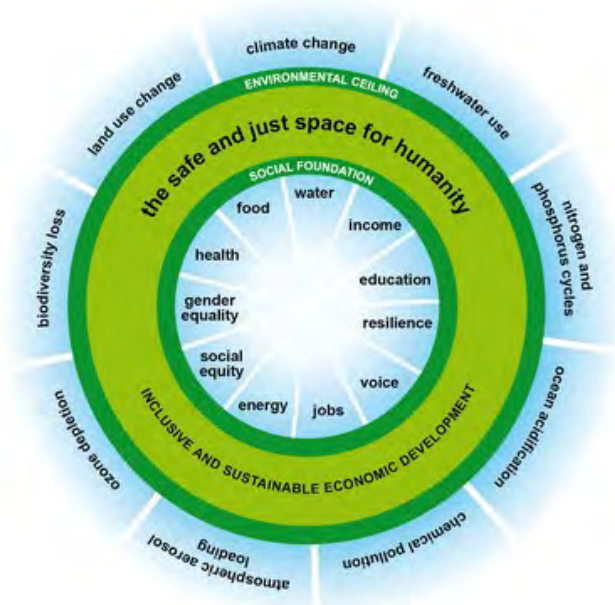
Werken aan toekomstwaarde

Ruimtelijke kwaliteit vraagt om het zoeken naar een goede balans tussen gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde.³ Gebruikswaarde lijkt een eenvoudig criterium: die komt in beeld door te werken aan de functionele ruimtelijke opgave die voorligt. Belevingswaarde wordt vaak in één adem met gebruikswaarde benoemd. Daarbij hoort, net als bij gebruikswaarde, de vraag: beleving door wie? Toekomstwaarde wordt snel het kind van de rekening, door de redenering 'wat goed is voor nu, is ook goed voor de toekomst'. Maar over welke toekomst gaat het dan? En wie hebben we daar op het oog? En wanneer? Volgend jaar, over dertig jaar of over zeven generaties? Graag dragen wij suggesties aan om te zorgen dat ook toekomstwaarde tot leven komt en een volwassen element wordt in het werken aan kwaliteit.

Toekomstwaarde gaat over duurzaamheid, aanpasbaarheid en beheerbaarheid, zo citeerden we in paragraaf 1. Hoe zorg je dat toekomstwaarde evenredig meegewogen wordt in ontwerpprocessen?

a. De Donutbenadering van Kate Raworth

De donut van Kate Raworth is een behulpzaam instrument om toekomstwaarden te onderzoeken. In februari 2021 verzorgde Raworth op uitnodiging van de PCL een lezing voor de provincie Utrecht (zie deze [YouTube link](#)).

Zij lichtte toe hoe de Donuteconomie, het door haar ontwikkelde alternatieve economische model, rekening houdt met het voorzien in de behoeften van alle mensen, zonder schade toe te brengen aan de planeet. De grenzen van de planeet, uitgedrukt in negen aandachtsgebieden, gaan over de volhoudbare toekomst, en vormen de buitenring van de donut. Toegepast op de sfeer van de leefomgeving zouden de planetaire en sociale grenzen als uitersten gezien kunnen worden. Wanneer die worden overtreden, wordt de kwaliteit van de leefomgeving aangetast. Ingrepen in het landschap en in de gebouwde omgeving dienen dus in ieder geval binnen deze grenzen te blijven.

Afbeelding 2 Donutbenadering Kate Raworth

b. Een relatief nieuwe en steeds populairdere manier om toekomstwaarde te borgen is het beschouwen van de natuur als rechtspersoon en om aan de natuur dezelfde wettelijke rechten te geven als aan personen en bedrijven. Met die erkenning krijgt de natuur een eigen intrinsieke waarde. Zo wordt expliciet gemaakt dat de natuur geen voorwerp is dat zomaar uitgebuit kan worden, maar bescherming verdient, óók voor toekomstige generaties. Bekende voorbeelden zijn de rivieren Whanganui in Nieuw-Zeeland en het Atrato River Basin in Colombia. In Europa heeft de lagune Mar Menor in Spanje als eerste in Europa de status van een rechtspersoon gekregen. In Nederland is er een initiatief gestart om de Waddenzee als rechtspersoon te erkennen. En op de Utrechtse Heuvelrug is een initiatief waar vijf hectare natuur 'van zichzelf' is. Het eigendom is in bezit gebleven van de eigenaar, maar hij noch andere partijen mogen hier van rechtswege tien jaar geen enkele activiteit uitoefenen.

Twijfels zijn er ook: wie kan er namens de natuur optreden als juridische entiteit, wie is er aansprakelijk in het geval van een ongeluk of schade en hoe gaan we om met tegenstrijdige belangen tussen verschillende belanghebbenden en conflicten over de handhaving van wetten en regels? Al met al is het beschouwen van de natuur als rechtspersoon een interessante gedachtenoefening die het verdient verder verkend te worden bij het nadenken over toekomstwaarde. We adviseren de Nederlandse en Utrechtse initiatieven actief te volgen en expliciet onderdeel van het nadenken over ruimtelijke kwaliteit te laten uitmaken.

- c. De toekomststoel. Recent hebben de Utrechtse Provinciale Staten n.a.v. de door alle fracties breed aanvaarde [actualiteitenmotie](#) op 19 april 2023 de 50ste stoel in de Statenzaal benoemd tot Toekomststoel, zetel van toekomstige generaties. Deze stoel in de Statenzaal dient als geheugensteun om bij beslissingen ook een stem te geven aan toekomstige generaties. Dit ondersteunt de PCL van harte. Een nadere uitwerking volgt nog door de nieuwe Staten. De gedachte achter de lege stoel aan de overleg- en besluitvormingstafel, naar het idee van Jan Terlouw, is dat men zich bij alle besluiten steeds bewust is van de stem van toekomstige generaties. De lege stoel vertegenwoordigt de toekomst en helpt ons eraan herinneren om duurzaamheid en toekomstige generaties mee te wegen in de beslissingen van vandaag. De Toekomststoel past ook naadloos bij een vitale bouwcultuur. De lege stoel vraagt de aanwezigen om namens de toekomstige aanwezigen stil te staan bij hun afwegingen over kwaliteit. De concrete vraag aan gebiedsontwikkelaars en beslissers is dan bijvoorbeeld na te denken hoe ze willen dat een gebied er in de toekomst uitziet voor hun (klein)kinderen. Ook kunnen zij geregeld iemand van bijvoorbeeld een jongerenorganisatie uitnodigen om de stoel te bezetten en vanuit hun toekomstbeeld mee te praten en beslissen.
- Een mooie variant is gebruik te maken van de verbeelding van de toekomst - zoals Minister Rob Jetten doet door de zeespiegelstijging op zijn bureaustoel te tekenen - en dit zichtbaar aanwezig te maken bij het werken aan kwaliteit.

Ruimtelijke kwaliteit in de praktijk: van afvinken naar bouwcultuur

In de Nationale Omgeving Visie (NOVI) staat dat het concretiseren en operationeel maken van leefomgevingskwaliteit moet gebeuren bij ruimtelijke ingrepen. Dat 'moeten' is in de praktijk echter geen enkele garantie op kwaliteit. Er staan geen sancties op de aantasting van goede leefomgevingskwaliteit.

Sommige onderdelen van kwaliteit, zoals veiligheid en gezondheid, zijn te vatten en meten met behulp van normen en streef- en grenswaarden, maar dat geldt niet voor omgevingskwaliteit als geheel. Het is een dynamisch en subjectief begrip dat steeds afhankelijk is van de plek, het tijdstip en de betrokkenen. Het is onderhevig aan interpretatie. Het begrip is daarom niet verder gedefinieerd in de Omgevingswet. Te veel vaste normen en juridisch afdwingbare kaders hebben bovendien eerder een tegengesteld effect op het bereiken van omgevingskwaliteit en een goede bouwcultuur.

'Provincies en gemeenten krijgen een zorgplicht voor omgevingskwaliteit, maar of dit goed te beoordelen en te controleren is, is maar de vraag aangezien omgevingskwaliteit subjectief is.' (Ten Cate, Van Campen, 2022).

Juist daarom is het bevorderen van een goede bouwcultuur zo belangrijk, zoals de 'opdracht' vanuit de verklaring van Davos luidt. De PCL neemt het begrip bouwcultuur graag over en bepleit het gebruik ervan in de provincie Utrecht. Dat geeft ruimte voor creativiteit, eigen verantwoordelijkheid, autonomie en een gebiedseigen invulling, die juist niet (alleen) te vatten is met opgelegde normen en kaders. Die ruimte is nodig voor de grote opgaven waar we voor staan. Een goede bouwcultuur vereist integraal werken, een constructieve dialoog met belanghebbenden, slimme

PROVINCIALE COMMISSIE LEEFOMGEVING UTRECHT

ONAFHANKELIJKE ADVIESCOMMISSIE VOOR GS EN PS

functiecombinaties waar dat kan en meerwaarde oplevert en het maken van keuzes (zie ook het PCL advies [‘De grenzeloosheid voorbij’](#)).

De PCL adviseert om in lijn met ‘Davos’ te investeren in een hoogstaande bouwcultuur ter bevordering van een goede ruimtelijke kwaliteit.

Vertaald naar de provincie betekent dat onder meer:

- **Investeren in de kennis en kunde over ruimtelijke kwaliteit** van ambtelijke opdrachtgevers en medewerkers, zodat deze expertise daadwerkelijk wordt ingezet bij ruimtelijke processen. Bijvoorbeeld door medewerkers een leergang Ruimtelijke Kwaliteit te laten volgen. Programmaleiders en gebiedsmanagers moeten de opdracht krijgen om gebiedsgericht te werken in plaats van opgavegericht. Dat vereist integraal denken voorbij kennis vanuit deelbelangen en sectorale expertise. Laat de provincie vooral medewerkers aannemen en opleiden met een brede blik en verbeeldingskracht en laat leidinggevenden sturen op het realiseren van ruimtelijke opgaven met kwaliteit in plaats van op verkokerde korte termijndoelen. Werk aan gebiedsgericht opdrachtgeverschap en zorg ervoor dat er altijd een dubbele doelstelling voor het behouden en versterken van ruimtelijke kwaliteit gehanteerd wordt bij ruimtelijke projecten zoals bij Ruimte voor de Rivier⁴.
- **Actief benutten van de Utrechtse Omgevingsvisie.** De Omgevingsvisie is tot stand gekomen met veel betrokkenen in een zorgvuldig proces van dialoog en afweging. De Omgevingsvisie bevat een uitwerking van een gebiedsgerichte aanpak met verwijzing naar kwaliteitsgidsen, kernkwaliteiten en handreikingen. Het komt er nu op aan die Omgevingsvisie te benutten om kwaliteiten te behouden en versterken. De neiging om bij urgentie, haast of afgebakende projecten met een te eendimensionale blik te werken kan worden onderdrukt door de Omgevingsvisie steeds weer als toekomstgerichte leidraad te gebruiken.
- **Gebiedsgericht werken.** Het is van belang om elke gebiedsontwikkeling te starten vanuit de gebiedsidentiteit. De identiteit van een gebied is, evenals de systeemgrenzen (denk aan water en bodem) bepalend en behulpzaam voor de wenselijke ontwikkeling. De provincie heeft kwaliteitsgidsen per gebied ontwikkeld en recent van een update voorzien (zie [Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen \(arcgis.com\)](#)). Deze kwaliteitsgidsen, gebiedsprofielen en kaarten met kernkwaliteiten vragen erom goed te worden benut om de integrale en toekomstgerichte vragen stevig te kunnen adresseren.
- **Werk maken van de omgevingsdialoog.** Onderdeel van een goede bouwcultuur is het tijdig en ruimhartig betrekken van de omgeving. Voer het gesprek niet alleen met technisch specialisten maar ook met de mensen die in het gebied wonen en werken. Als het over verschillende waarden van een gebied gaat, dan is het juist van belang om het perspectief van de inwoners en gebruikers te betrekken. Diverse achtergronden (stad of platteland, culturele achtergrond, leeftijd, opleiding) kunnen verschillende waarderingen opleveren voor gebruiks-, belevings- en toekomstwaarden. Zie ook onze College Tour over Verbinding en Vertrouwen (zie [blogs](#)).
- **De kaderstellende en controlerende rollen van PS benutten:** Provinciale Staten kunnen hun specifieke rollen goed inzetten om een overtuigende bouwcultuur te bevorderen. Dat kan door GS te vragen of de plannen passen bij de eigen Omgevingsvisie en door **erop toe te zien dat** de dialoog over ruimtelijke kwaliteit gevoerd is met de omgeving en door niet alleen vragen te stellen over de gebruikswaarde, maar juist ook over de toekomstwaarde van een ruimtelijke ontwikkeling. ‘Vraag naar het verhaal, het gebruik en de maatschappelijke effecten, betrek belangen van toekomstige generaties en organiseer betrokkenheid, zeggenschap en samenwerking.’ (De Wit, 2022).

‘Een mening over de ruimtelijke kwaliteit van een gebied wordt vooral bepaald door het hart en de geest van de mensen die er wonen, er werken, of zich er doorheen begeven.’ (DLG, 2011).

Utrechtse Prijs voor Ruimtelijke Kwaliteit

De PCL zou graag zien dat ook partijen en partners die werkzaam zijn in de provincie zich aangespoord voelen om bij te dragen aan een hoog niveau van ruimtelijke kwaliteit. Die uitdaging leggen we graag ook bij grondeigenaars, initiatiefnemers, maatschappelijke organisaties, ondernemers, gemeenten en inwoners.

De PCL adviseert de provincie daarom om een tweejaarlijkse prijs voor ruimtelijke kwaliteit in het leven te roepen. Het doel van de prijs is tweeledig. Ten eerste: partners in de provincie uitdagen om het begrip ruimtelijke kwaliteit vorm en inhoud te geven in een concreet ruimtelijk project. Ten tweede: het gesprek over ruimtelijke kwaliteit geregeld een impuls geven door de organisatie van de prijs.

De provincie Gelderland heeft een mooie traditie met de Gelderse Prijs voor Ruimtelijke Kwaliteit (GPRK) die al sinds 2006 tweejaarlijks wordt uitgereikt door GS. In het juryrapport van de recent uitgereikte negende prijs beschrijft de provincie de prijs als volgt: “Met de GPRK vierten we de inspanning die de Gelderse samenleving levert voor een aantrekkelijke leefomgeving. Tevens voeden we de dialoog over schoonheid in het ruimtelijk domein en houden we het thema van de ruimtelijke kwaliteit continu op de agenda. GPRK is daarmee goedbeschouwd een echt communicatie instrument.” (zie [De kunst van het kiezen](#), Juryrapport Gelderse prijs voor ruimtelijke kwaliteit 2022, provincie Gelderland).

Mooi aan de Gelderse Prijs is dat het de provincie Gelderland hierdoor lukt een groot aantal samenwerkende partijen te interesseren om mee te dingen naar de prijs. De gegadigden dragen hun concrete afgeronde projecten aan. Er wordt een jury ingesteld en er worden genomineerden geselecteerd. De presentaties van de genomineerden zorgen voor een bruisende volle zaal geïnteresseerden en presentatiemateriaal dat goede voorbeelden voor andere initiatiefnemers oplevert. Daarmee is het hele proces van de prijs niet een eenmalige gebeurtenis, maar een inspirerend proces waar velen aan meedoen en door aangestoken worden. Utrecht kan bij de organisatie en uitwerking van de prijs goed gebruik maken van de Gelderse ervaringen.

De PCL beveelt aan dat de Utrechtse Prijs voor Ruimtelijke Kwaliteit eigen Utrechtse accenten krijgt. Daarbij denken wij aan:

- ✓ De mate waarin een project bijdraagt aan de gewenste bouwcultuur: hoe zijn bijvoorbeeld bij het ontwerpen en uitvoeren van het project met een ruime kring van betrokkenen expliciet afwegingen gemaakt over de beoogde kwaliteit;
- ✓ De wijze waarop de Utrechtse kwaliteiten in het betreffende gebied zijn vertaald naar het project;
- ✓ Hoe het element toekomstwaarde is vertaald in de kwaliteit van het project, niet alleen bij het ontwerp, maar ook bij de verdere instandhouding en ontwikkeling.

Hoofdpunten advies

- **Pak als provincie een actieve rol om ruimtelijke kwaliteit te verbeteren.** Hanteer naast de functionele doelstelling van een project altijd een dubbele doelstelling voor het behouden en versterken van ruimtelijke kwaliteit.
- Maak goed gebruik van de **omschrijving van ruimtelijke kwaliteit** (namelijk de balans tussen gebruiks-, belevings-, en toekomstwaarde) en de uitwerkingen zoals onder meer gemaakt door de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit en de Vereniging Deltametropool / PBL (zie par. 1).
- **Borg de toekomstwaarde** (zie par 2)
 - Pas de **Donutbenadering** van Kate Raworth toe.
 - Benut inzichten uit het denken over de **natuur als rechtspersoon**.

- Gebruik de **Toekomststoel en andere vormen van verbeelding van de toekomst.**

- **Werk aan een goede bouwcultuur in plaats van een afvinkcultuur rond ruimtelijke kwaliteit** (zie par. 3).

Het werken aan ruimtelijke kwaliteit vraagt bij ieder ruimtelijk project en proces om een brede, integrale blik en een stevig gesprek tussen alle belanghebbende partijen waarin samen wordt onderzocht hoe de ruimtelijke kwaliteit in Utrecht bevorderd kan worden.

Hoe?

 1. Investeer in **kennis & kunde** over ruimtelijke kwaliteit van medewerkers.
 2. Benut de **Omgevingsvisie actief als kader.**
 3. Werk **gebiedsgericht** en vanuit de identiteit van het gebied. Maak daarbij gebruik van de kwaliteitsgidsen/gebiedsprofielen Utrechtse Kwaliteiten, zie [Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen \(arcgis.com\)](#).
 4. Organiseer een constructieve **dialogoog** over een dubbele doelstelling voor het behoud en versterken van ruimtelijke kwaliteit met mensen uit het gebied en stakeholders in de omgeving van het project.
 5. Zet hierbij de kaderstellende en controlerende **rollen van PS in.**

- **Voer een tweejaarlijkse Utrechtse prijs in** voor ruimtelijke kwaliteit als stimulans en ter agendering van een goede bouwcultuur en het borgen van toekomstwaarde.

Voetnoten

1. Verklaring van Davos. Naar een kwalitatief hoogstaande 'Baukultur' voor Europa. De Verklaring is een oproep om omgevingskwaliteit te bevorderen. De bewust onvertaalde term Baukultur wordt in de verklaring omschreven als 'elke menselijke activiteit die de gebouwde omgeving verandert. Hiertoe behoren zowel bestaande gebouwen, waaronder monumenten en andere cultuurhistorische elementen, als het ontwerp en de bouw van hedendaagse gebouwen, infrastructuur, openbare ruimten en landschappen'. Het begrip staat voor kennis en kunde om de leefomgeving in te richten op een wijze die de omgevingskwaliteit verhoogt. Het gaat ook over regelgeving, procedures en betrokkenheid van de gebruikers, en het omvat alle schaalniveaus, van gebouwen tot cultuurlandschappen. (Bron: Adviesstelsel voor omgevingskwaliteit, FRK, VNG, RCE, 2020)
2. De Federatie Ruimtelijke Kwaliteit duidt het begrip 'omgevingskwaliteit' aan de hand van acht criteria, ontleend aan het Davos Baukultur Quality System. De acht criteria zijn: governance, functionaliteit, duurzaamheid, economie, diversiteit, context, 'sense of place' en schoonheid. 'Deze acht criteria vormen een compleet systeem voor het beschrijven en beoordelen van de kwaliteit van een bepaalde plaats, waarin alle aspecten gelijkwaardig meegenomen worden. Alle kwaliteitscriteria zijn even belangrijk. Afhankelijk van het bijzondere karakter van een plaats zal het ene aspect echter een grotere rol spelen dan het andere. Het is een poging om te zorgen dat sociale, culturele en emotionele aspecten ook meegenomen worden naast de traditioneel technische, ecologische en economische afwegingen.' (Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, 2022, Davos Qualitätssystem für Baukultur – Erklärung von Davos 2018 (davosdeclaration2018.ch)). Een doorwerking van deze methodiek is ook terug te vinden in de catalogus Leefomgevingskwaliteit binnenstedelijke bouwprojecten, ontwikkeld in 2022 door de Vereniging Deltametropool en het PBL. Het geeft in 36 doelen - en bijbehorende praktijkvoorbeelden - een uitwerking van het begrip leefomgevingskwaliteit in stedelijke gebied, zonder hierin een prioritering aan te brengen.
3. Voor het zoeken naar een goede balans tussen gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde kan de methodiek van de [Waardenbenadering Leefomgeving](#) gebruikt worden. Deze methode maakt waarden expliciet die een rol spelen in plannen en projecten en maakt de waardenafweging zichtbaar. Hiermee kan een volwaardig maatschappelijk debat gevoerd worden over de keuzes, wat bijdraagt aan transparante politiek bestuurlijke besluitvorming.
4. Het programma Ruimte voor de Rivier ontstond na een 'ontwerpend onderzoek' waarin de toekomst van riviergebieden werd verkend (Plan Ooievaar). Besloten werd om de complexiteit van de opgave niet uit de weg te gaan, maar juist te omarmen. Aan de puur getalsmatige doelen van de 'hydraulische taakstelling' (het aantal centimeters rivierpeilverlaging) werd door de Tweede Kamer een doel toegevoegd: omgevingskwaliteit. Dankzij deze 'dubbeldoelstelling' werd het programma meer dan een uitvoeringsagenda voor dijkverhogingen. Elk project binnen het programma werd gezien als een integrale ontwerpogave waarin in samenhang werd gekeken naar techniek, kosten, draagvlak en ruimtelijke kwaliteit. Dat heeft veel goeds gebracht. Het programma is eerder opgeleverd dan gepland, tegen lagere kosten dan begroot en met meer draagvlak dan verwacht (Uit PCL/PAL Advies over Omgevingskwaliteit 2019).

Geraadpleegde bronnen

- **Samen werken aan omgevingskwaliteit in het landelijk gebied**, Advies aan het Nationaal Programma Landelijk Gebied, Vereniging Deltametropool, Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, College van Rijksadviseurs, juni 2023, zie [het advies aan het nationaal programma landelijk gebied \(nationaledialoogbouwcultuur.nl\)](#).
- [Kamerbrief over voortgang regie op de ruimte en programma Mooi Nederland | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#), 24-04-2023
- **Advies ruimtelijke uitwerking**, PARK Utrecht, Paul Roncken, 2023, zie [Advies ruimtelijke uitwerking 2023 \(provincie-utrecht.nl\)](#)
- [Leefbaarheid als deel van ruimtelijke kwaliteit: de vijf essenties – Gebiedsontwikkeling.nu](#)
- [Programma Mooi Nederland | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)
- [Bouwen aan leefomgevingskwaliteit - Vereniging Deltametropool](#), PBL, Ministerie van BZK, 2022
- [Een land van elastiek \(binnenlandsbestuur.nl\)](#). Essay, Flip ten Cate en José van Campen, 2022.
- **Ruimte voor omgevingskwaliteit**, Libau Groningen, 2022 zie [libau.nl](#)
- **Het Davos Kwaliteitssysteem**, Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, 2022 zie [Het Davos Kwaliteitssysteem.pdf \(ruimtelijkekwaliteit.nl\)](#)
- **De kunst van het kiezen**, [Juryrapport](#) Gelderse prijs voor ruimtelijke kwaliteit 2022, provincie Gelderland
- **Omgevingskwaliteit: houvast of allegaartje?** Friso de Zeeuw, 2022, zie [frisodezeeuw.nl](#)
- **Omgevingsvisie provincie Utrecht**, 10 maart 2021, zie [provincie-utrecht.nl](#)
- **Houdt welstand wel stand onder de Omgevingswet?** [ROmagazine.nl](#), Sarah Ros en Bas Schout, 2020
- **Handreiking adviesstelsel omgevingskwaliteit**, Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, RCE, VNG, 2020, zie [vng.nl](#)
- **Advies PCL/PAL checklist omgevingskwaliteit**, 2019 zie [advies_pcl-pal_checklist_omgevingskwaliteit \(provincie-utrecht.nl\)](#)
- **Ruimtelijke kwaliteit, verkenning**. VROM-raad 2011. Zie [VROMraad Verkenning ruimtelijke kwaliteit feb 2011.pdf \(ruimtexitmilieu.nl\)](#)
- **Ruimtelijke Kwaliteit voor toen, nu en later**. Ons landschap als de spiegel van hart en ziel, Van der Molen, P., DLG, 2011, zie [wur.nl](#)

Bijlage 1

PCL/PAL advies Omgevingskwaliteit 2019:

1. Hanteer een brede blik en kies koers voor de lange termijn.

Denk verder dan 2050. De grote opgaven waar overheden en hun partners voor staan hangen sterk met elkaar samen en overschrijden bestuurlijke grenzen. Het goed verbinden van de opgaven bevordert de kwaliteit van de leefomgeving sterk. Het (her)inrichten van de leefomgeving is te beschouwen als een doorgaand proces van verleden naar toekomst dat kansen biedt.

2. Breng de aard, omvang en complexiteit van de opgave goed in beeld.

Bij het maken van de ruimtelijke keuzes is het van belang om de omvang van de opgaven goed in beeld te hebben. Grote opgaven vragen om richtinggevende keuzes.

3. Hanteer steeds omgevingskwaliteit als dubbeldoelstelling en maak van de opgave een ontwerpend onderzoek.

Bij het werken aan de grote opgaven moet omgevingskwaliteit altijd de dubbeldoelstelling zijn. Pas de criteria gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde toe op elke ontwikkeling, breng kansen en schuurpunten in beeld en maakt bewust afwegingen. Ontwerpend onderzoek helpt bij het inzichtelijk maken van verschillende mogelijkheden en kan de natuurlijke weerstand tegen verandering verminderen.

4. Werk vanuit een duidelijke visie gebiedsgericht samen met andere betrokkenen en belanghebbenden.

Alle grote opgaven komen in concrete gebieden ruimtelijk samen. Daar hebben bewoners en gebruikers dagelijks met vraagstukken van omgevingskwaliteit te maken. Zij hebben een schat aan ervaring die nodig is om tot goede oplossingen te komen.

5. Spreek je als provincie nadrukkelijk uit in de grote opgaven.

Schets mede op basis van de Europese en landelijke doelen in de omgevingsvisies een wervend toekomstbeeld, benoem concrete doelen en treed op als krachtige verbinder tussen partijen. Creëer actief draagvlak voor de uitvoering van noodzakelijke maatregelen en grijp in wanneer de vrijwillige samenwerking onvoldoende resultaat oplevert.